

Kőbányai János

Kitörölhetetlen rádióhullám az éterben

Közismert, hogy mennyire el tud csúszni egy-mástól a megtörtént tény s a róla való emlékezet, amely aztán – alig megváltoztathatatlanul – igazsággá avatná az emlékezet más irányba fejlődött vagy szándékosan félresiklatott közléseit. Minden jelen idő jövővé válik, hogy múltként mutassa magát – múltként, amelyre a folyamatos jelen időben hivatkozunk és építünk. Ezért szólok hozzá Valaczkay Gabriella *Messze van-e Cegléd Auschwitztól?* (Népszabadság, 2012. augusztus 26.) riportjához. A körkép lényeges és aktuális jelenséget járt körül: miért alacsony intenzitású a holokauszt oktatása, s folyamányaként az új korosztályok hozzá való viszonya?

A társadalmunk elviselhetőségét kikezdő tudás és viszony hiányának igazságaira csak árnyalt igazságok révén közelíthetünk. Ennek nem felel meg az egyik interjúalany, György Péter állítása: „A Fidesz térben odébb tolta ezt a múzeumot, a Páva utcába, egy fal mögé. Ezzel meg is pecsételte a sorsát: gettósította a szó legszorosabb értelmében.”

A holokausztot bemutató múzeum, valamint kutatási és oktatási intézmény iniciatíváját – nem sokkal a rendszerváltás után létrehozott, Vámos Tibor akadémikus fémjelezte *Auschwitz Alapítvány* küzdötte ki. (A kezdeményezés az 1992-ben a Budai Várban megrendezett Wallenberg-időszaki kiállítás sikeréből nőtt ki. Ezt Ember Mária – *áldott legyen az emléke itt is* – szervezte és Rajk László remek installációkkal tette revelatíván hatásossá.) Később fiatal emberek egy csoportja, Darányi András vezetésével, a világhálón, virtuális úton készített volna múzeumot. A két társaság – Tom Lantos felszólítására – egyesült azzal a stratégiával, hogy tervüket a hitközséggel és hitközségi épülettel valósítják meg. Majd e civil kezdeményezésbe vonják be – *presser group* funkcióban – a mindenkori kormányzatokat. A Rumbach vagy a Páva utcai zsinagóga lett a hitközség apportja – itt nem részletezhető (noha jellemző) okok folytán, az utóbbi győzött. A rendszerváltás utáni kormá-

nyok – a kérdés „kényes volta” okán, ahogy egy krónika írja – elzárkóztak a terv valóra váltásától. Vámos Tibor legnagyobb meglepetésére az első Fidesz-kormány befogadta a kezdeményezést. 1999-ben a Parlament jogszabályban biztosította az intézmény – közalapítványi – megvalósítását. (Így jutottam kurátori stallumhoz, amelyet a magam számára megfigyelői szerepre fordítottam le, hogy az emlékezetpolitikai folyamatokról a legadekvátabb helyről tudósítsak.) Míg 2002-ben a Fidesz el nem búcsúzott a hatalomtól, a holokauszt-emlékezés civil kezdeményezésre elindított ideáját intézményi és anyagi elkötelezettség révén bebetonozta. Sőt, a kezdeményezőket nevezte ki a „project” élére: Vámos Tibor kuratóriumi elnököt és Darányi András addigi ideiglenes igazgatót.

György Péter emlékezet-eltérítése még „az igazat mondd, ne csak a valódit” szintjén sem hajazza a valóságot. Ugyanis a ma is aktív Fidesz-politikus, Pokorni Zoltán 2001-ben felvette a hivatalos állami emlékünnepek sorába a Holokauszt Emléknapot (az év április 16. napját, az első Auschwitz-váróterem-gettó – az ungvári – fölállításának napját). Azaz: hiteles dátummal szakralizálta a magyar holokauszt emlékét – ami

az e napon tartott *Élet Menete* rendezvényt spontán hagyományá szervült. Szakminiszterként bevezette a középiskolákban a kötelező holokauszt-oktatást. Eredményessége hagy maga után kívánni valót, de intézményi lehetőséget nyújt a benne megfogalmazott cél betöltésére. (E keretben minden évben középiskolai tanárok a *Jad Vasem* kéthetes történelmi és módszertani tanfolyamán vesznek részt.)

Érdeemes felidézni Pokorni 2003. április 16-án, az első Holokauszt Emléknapon mondott beszédét a Parlamentben – annál is inkább, mert ma valóságos gyógyírként hat, ahhoz képest, hogy frissen munkába állt, szimpatikus gesztusokkal indító államelnökünk – igencsak szakrális helyen: Jeruzsálemben – a magyar állam és társadalom szerepét a holokausztban – tétlen, „nem megvédő” (ki ellen? – *K. J.*) nézőként pozícionálta – ellentétben a tapasztalattal és emlékekkel, mely e szerepet az „elkövetői” oldalon tudja.

„Április 16-át jelöltük ki erre a napra, mert ezen a napon állították föl 1944-ben, az akkori Magyarország területén, Kárpátalján az első gettót. Nem egy távoli kisváros a világtörténelem zugába számíztva, nem mások ügye a holokauszt, hanem a magyar nemzeti történelem része. Akiket megöltek, magyar emberek voltak. És akik ebben a munkában segédkeztek, nem kevesen, szintén magyarok voltak. Ahogyan egy felnőtt ember, úgy egy felnőtt nép is őszintén szembe kell hogy tudjon nézni a saját hibáival, sőt bűneivel, ahogyan büszke lehet a saját erényeire és dicsőségére is. Ettől leszünk felnőttek. Azt gondolom, Magyarország ebből a szempontból felnőtt. Nem azért alkottuk meg, vagy nem azért javasoltuk a holokauszt emléknapját, hogy büntudatot keltsünk a felnövekvő fiatal generációkban, hanem azért, hogy felelősségérzetet. Nincs más reményünk; a technika semmilyen újdonsága, fejleménye nem óv meg bennünket attól, hogy holokauszt vagy ahhoz hasonló népirtás előforduljon. Nincs más reményünk, csak az, ha minden egyes felnövekvő generációban és a saját lelkünkben újraépítjük az egyéni felelősségtudatot és tartást. Ebhez kívánok magunknak, önöknek néhány másodpernyi csendet. Ahogyan széderezte az apák parancsa: »Beszélj el fiadnak!«, úgy tegyük ezt meg mi is ezen a héten, a holokauszt emléknapján. Kérem, hogy a felszólalás után ne tapsoljanak, használják ki azt a néhány másodpercet, ki-ki, hogy végig gondolják saját személyes teendőiket, felelősségüket ebben az ügyben.”

„A holokauszt-emléknap csak részben arra való, hogy tiszteljen az áldozatok előtt. Nagyobb részben, talán én személy szerint ezt tartom a fontosabbnak, arra való, hogy a saját gyerekeinkben, minden egyes

felnövekvő korosztályban fölépítse, újraépítse azt a gátat, erkölcsi tartást, ami ahhoz kell, hogy ellenálljon a gonoszoknak... ez véd meg minket a következő évtizedekben, semmi más” – nyilatkozta egy évvel később Pokorni a *Napkelte*-ben.

A közelmúlt történelme – mindig ez a leghomályosabb – felidézése mellett hadd említsek meg egy jelenhez fűződő megvilágítást. Hozzászólásom írása közben a *Google* keresőprogramban ellenőrzöm rendszeresen az emlékezetemet, amely természeténél fogva végzi a maga tényektől elmozdító emlékmunkáját. E műveletnek nemcsak az az előnye, hogy nem hagy elvonatkoztatni a tényektől, hanem más tényeket és összefüggéseket is felkínál. Pokorni beszédére is így találtam. (Amire nem emlékeztem, csak arra, hogy szerepe volt a holokauszt-oktatás bevezetésében.) Lényeges társadalomtörténeti adalék, hogy a számomra oly üdítően azonosulásra készítő idézetekre nem baloldali és liberális médiumokban – politikai és kulturális erőterekben –, de a legszélsőségebb jobboldali fórumokon bukkantam: „2003. április 16-i beszéd Pokornitól, amelyet a parlamentben mondott el, azon a napon, amelyen mindannyiunknak emlékeznünk kell – és Pokorniék törvénnyel köteleztek is erre minket – az áldozatokra. Természetesen nem a sok százezer magyar honvédre, akik meghaltak az I. vagy a II. világháború harcterein. Nem, nekünk a zsidókra kell emlékeznünk ezen a napon.”

Ezekkel az idézetekkel azt dörgölték a Fidesz orra alá, hogy miért vesztette el 2002-ben a választásokat. Ha a párthoz kötődő holokauszt-emlékezettel kapcsolatos tevékenység miatt egyetlen szavazó is eltántorodott a Fidesztől az igen kevés szavazattal elvesztett választásokon, ezt a maga helyi értékén kell kezelni. Különösen a még beláthatatlan és elképzelhetetlen jövő – azaz: jelenünk – függvényében, amikor a hatalomba való nyolcéves pauza utáni visszatérésükkel párhuzamban egy új, szélsőséges jobboldali párt az ország harmadik politikai erejévé vált.

A pszichológiából ismert „tárgytévesztés” és „eltolás” folyamata, amely a saját önismeret felelőssége előtt a másokra projektált vádakkal igyekszik kitérni. Mivel a Fidesz elvesztette a választásokat – a szocialista és liberális kormányzatnak nyílt lehetősége, hogy ne „zárja gettóba” a holokauszt emlékezetét. A Páva utcai Holokauszt Emlékközpont a kapavágásától az üzembe helyezésig a szocialista-liberális kormányzat alatt valósult meg. E többéves folyamat során kuratóriumi tagként, de inkább partizánként igyekeztem megfúrni a „project”-et a cikkben is

kiemelt: „emlékezés helyei” elmélete alapján. Pierre Nora francia történész nevezetes *Les lieux de memoire* esszéjében kifejtett nézet szerint lényegbevágó, hogy az emlékezet helyeinek valóságos kapcsolata legyen azzal az eseménnyel, amelyre az emlékezés vonatkozik. (Az izraeli középiskolások nagy része – nemcsak az európai túlélők leszármazottai – elzarándokolnak Auschwitzba, mert a holokauszt az izraeli azonosság megkerülhetetlen része, s a holokauszt-ról szerzett ismeretek a hiteles helyen elérhető katarzissal épülnek a fiatal lelkekbe.) Jómagam a *Múlt és Jövő* 2003/4. számának élén leközöltem ezt a megszívlelendő írást – az egész számot a *Páva-project* ellen szerveztem. Hol volt György Péter mind ez idő alatt? Hallatta-e befolyásos hangját, hogy kiszabadítsa a holokauszt emléket a „gettóból”? (A Páva forrongó útkeresésében darab ideig lehetséges „kommunikációs igazgatóként” képzőművészeti kiállítást lanszírozott – a már említett *Múlt és Jövő*-számban az általam kiszivároztatott dokumentumok szerint –, bizonyára a mostani cikkben is elhangzott alapvetését követve: „A holokauszt nem az eltűnt zsidók ügye.”

S ma is hol őrizné az emlékeket? „...az emlékezet helyeinek a városi szövetekben kell helyet kapniuk – állítja György Péter. – A Páva utca kívül van ezen. Az autentikus történelmi hely a gettó lett volna, benne a Rumbach Sebestyén utcai zsinagógával.” Mi a különbség a Páva és Rumbach között? Most hogy a Páva felépült, kiderült: ide legalább beparkolhat néhány iskolabusz, és van mód konferenciák, közösségi programok lebonyolítására, ami a városközpontban, Otto Wagner, a szecesszió világhírű építésének egyetlen magyarországi alkotásában lehetetlen. S miért az igazi gettóban? Ha a holokauszt „a magyar társadalomtörténet katasztrófája”, máskülönben a budapesti gettó: Európa egyetlen gettója, amely elkerülte az Auschwitzba történő deportálást.

Az emlékezetpolitikai szakember, sőt: a jelenlegi antiszemitizmus és történész-összetűzések megmondó embere tovább emeli a tétet: „György Péter esztéta szerint a holokauszt emlékezetének egyik legfontosabb célja ma Magyarországon az, hogy megvédje a cigányokat.”

Igen szelíden: Másért, más kondíciókból és máskor nem szenvedhette a magyar be(vagy be nem)fogadó nép a zsidókat és másért a cigányokat. A holokauszt kizárólag a zsidó néphez és történetéhez kapcsolódik – a maga világtörténeti, s ezen belül a magyar modernitás korának

kontextusaiban. Éppen ezért – idáig is – a magyar holokausztot és a cigány *porrajmost* nem tanácsos egy elbeszélésnek tekinteni – íme a csattanós példa, hová vezetett ez az elbeszélés szelémére erőltetett hamis engedmény.

A holokauszt oktatása nem érheti el a célját, amíg nem lehet egy hiteles helyen emlékezni, ahol az elbeszélés szereplőit a nevükön nevezik. Addig az iskolai órák, az emléknapok kevés intenzitással teremthetik meg a föloldó azonosságot a történelmi múlttal. A német példa bizonyítja, a fájdalmas önvizsgálat ismét erős és boldog népet adott vissza. Hasonló folyamatban s nem pártokhoz fűződő kormányzatokban vagyok érdekelt. Ama hiteles helyek nem a „városi szövetekben” vannak – hanem a város szélein, ahol a magyar városok „szövetébe” szervesen beszövedött zsidóságot rapid kiszárazás után az Auschwitzba szállítás és elpusztítás céljából expedálták. Ama „mágikus-szimbolikus” pontokon, ahol kilökték őket a magyar civilizációból, a nagy apokalipszis úrjébe. A *vasútállomásokról* és a rendre mellettük fekvő *téglagyárakról*. Ahogy ezt számtalan emlékezés leitmotívja megörökíti. Budapesten a Józsefvárosi állomását Somlyó György *Rámpája* érzékíti meg az irodalomban (apám is innen indult Bergen-Belsenbe – „államköltségen”, ahogy ezt szereti hozzátenni), vagy a szentendrei HÉV melletti téglagyárakban. Ahol Kertész Imre „sorstalansága” indult – és találkozott Márai Sándoréval, ahogy ezt a *Vallomás egy polgárról* című esszéjében oly sokdimenziós tanulással megörökítette: „Márai Leányfaluból a helyiérdekű vasúton, a HÉV-en jön be a városba: »Útközben a budakalászi téglagyár mellett megy el a vonat. Hétezer Pest környéki zsidó várja itt, a téglaszáritó pajták közt, hogy deportálják őket. A töltésen katonák állanak, gépfegyverekkel.« – Nem tudom, miért fog el utólag is, valami ugrásszerű, hálás öröm, hogy Márai Sándor látott engem. Ő negyvennégy éves volt, én tizennégy. Láttam a sárga csillagos gyereket a téglaszáritó pajták közt; s tudta, amit ez a gyerek nem tudott, hogy hamarosan elviszik Auschwitzba. Mindezt – hiszen mi egyebet tehet egy író? – leírta Naplójában (s ez a Napló melleleg a korszak legtisztább, legátfogóbb és legfontosabb szellemi lenyomata.) Mit jelent mindez? Nehéz megfejtetni, akár egy különös csillagállást. Mégis, határozottan érzek benne valami mélységes, mindkettőnkől függetlenné váló értelmet, ami lassan terjedő körben balkan szétszágárzik, akár az általános lármában rendkívül nehezen kivehető, de azért létező és kitörölhetetlen rádióhullám az éterben.”